OCENE – ZAPISKI – POROČILA – GRADIVO

IN MEMORIAM JEZIKOSLOVCU LEKSIKOLOGU DR. JOSEFU FILIPCU

Beseda je v žarišču jezika, je hkrati besedilo in njegov temeljni kamen – tako jo je razumel in razlagal dr. Josef Filipec, osrednja osebnost češke leksikologije in klasične leksikalne semantike. 7. aprila 2001 bo minilo leto, odkar je njegova zapisana beseda ostala brez avtorjevih živahnih, ljubeznivih, rahlo kritično distanciranih komentarjev, ki sem jim nazadnje imela priložnost prisluhniti pred nekaj leti, ko sem se spet mudila v Pragi; starosta češke, v veliki meri pa tudi slovanske leksikologije je umrl v Pragi v dopolnjenem 86-em letu starosti.

V številnih čeških, nemških, angleških, zlasti pa francoskih razpravah in kar nekaj monografijah bo ostala zapisana njegova celovita pripoved o misli in izrazu, o jeziku torej: nemogoče je razmišljati o pojmovnem svetu slovarja jezika ne da bi razmišljal o razmerjih, ki ta pojmovni svet določajo – slovar in slovnica, paradigmatika in sintagmatika sta druga drugo določujoči prvini, sta dialektična celota, ki ji pravimo jezik, je menil Ballyjev učenec dr. Filipec, vpet hkrati tudi v jezikoslovno misel praških strukturalistov, zlasti Bohuslava Havránka pa tudi Viljema Mathesiusa in njuno življenjsko dinamično pojmovanje jezika. – Tudi Jakobsonova doktrina o celovitosti oz. nedeljivosti jezika s stališča jezikovne ustvarjalnosti in v tem smislu jezikovnega raziskovanja zaznamuje celotno znanstveno pot dr. Filipca: njegovo leksikološko-leksikografsko delo je že od začetka spremljala literarnokritična in literarnokomparativistična dejavnost. Besediloslovna študija o pesniku Otokarju Březinu iz leta 1969 velja za najpomembnejše literarnoteoretično ovrednotenje tega vidnega češkega pesnika s preloma 19. v 20. stoletje. Njegove prevodoslovne študije zlasti v zvezi z nemščino in češčino, npr. o Brechtovi *Operi za tri groše* – prevod R. Vápenik, L. Kundera, ali o Jungmannovem prevodu Goethejevega epa *Hermann in Dorothea* zavzemajo v prevodoslovju pomembno mesto.

Prav gotovo pa je dr. Filipec najvidnejšo sled pustil na področju leksikalne semantike. Če bi ostala za njim samo njegova 384 strani obsegajoča monografija iz leta 1961 *Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie* – D. Apresjan jo je v svoji Leksikalni semantiki 1974. leta označil kot »veliko sintetično monografijo« – in 165 strani iz monografije *Česká lexikologie* (drugi del na temo frazeologije in idiomatike je napisal F. Čermák) iz leta 1985, bi bilo dovolj, da bi se uvrstil med ključne teoretike češke in sploh slovanske leksikologije. Za jezikoslovca, ki je sprejemal načela posebej ženevske, pa tudi praške jezikoslovne šole, je razumljivo, da je v svojih analizah izhajal iz strukturalizma, strukturalne semantike, kar je eksplicitno predstavil v razpravah kot *Zum Aufbau einer strukturellen Lexikologie und lexikalischen Semantik* iz leta 1970, v razpravah iz *Traveau linguistique de Prague* npr. iz let 1968, 1971, 1993. – Njegova leksikalna semantika je usmerjena tudi kontrastivno in primerjalno; vrsta prispevkov, npr. *Problematik der Konfrontationes tschechichen und deutschen Wortschatzes* iz 1976. leta, posplošujoči članek *Problematika konfrontace v lexikalní zasobě* iz 1985 ali *Konfrontace a typologie* iz 1986, je bila samo neposredni povod, da je nemški slavist E. Eichler leta 1996 izdal izbor iz leksikoloških del J. Filipca v zborniku *Studia lexikologica* (Specimina philologiae Slavicae, Band 109, Verlag Otto Sagner, Műnchen).

Delo dr. J. Filipca pa ni nič manj pomembno in nič manj celovito, ko se nanaša na teorijo slovarstva. Mogoče se je samo strinjati z ugotovitvijo O. Mališa v jubilejnem prispevku ob jezikoslovčevi 85-letnici (SaS 61, 2000), da Filipec svoje razumevanje leksikografije gradi na tesni odvisnostni zvezi leksike in slovnice, pa tudi na ločevanju besede v sistemu (leksem) od besede v besedilu. *Léxikaĺně semantická výstavba hesla – ústřední otázka lexikografické práce* iz leta 1956 in iz leta 1995 obsežno poglavje monografije *Manuál lexikografie* (izd. F. Čermák in R. Blátna) z naslovom *Teorije a praxe jednojazyčného slovníku výkladového* še z vrsto drugih razprav med

tema časovno skrajnostnima predstavlja izjemno, znanstveno elegantno artikulacijo konceptualnih vidikov, ki jih je J. Filipec uveljavljal kot urednik in soavtor vseh treh temeljnih čeških normativno-razlagalnih slovarjev: gre za 15-zvezkovni *Příruční slovník jazyka českého* (1935–1957), štirizvezkovni *Slovník spisovného jazyka českého* (1957–1971) in enozvezkovni *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (1978, 1994 predelana in dopolnjena izdaja). »/E/ nojezični razlagalni slovar je eksponent lingvistike kot celote, ne samo leksikologije in leksikografije«, je menil Filipec (SaS 61, 2000). Obe temeljni slovenski tovrstni deli, Pleteršnikov slovar s konca 19. stoletja in Slovar slovenskega knjižnega jezika s konca 20. stoletja sta prepričljiv dokaz resničnosti take trditve: Pleteršnikov slovar s sposobnostjo vgraditi v svojo zasnovo vse najboljše, kar je slovensko jezikoslovje 19. stoletja premoglo, Slovar slovenskega knjižnega jezika pa s sposobnostjo vzpostaviti in posplošiti nova, aktualna jezikoslovna načela, ki jih je uveljavljalo 20. stoletje – v Pragi tudi na ravni leksikalnega pomenoslovja že v 30-ih letih, pri nas z nekajdesetletno zamudo, vendar prav tako uspešno.

Imela sem srečo, da sem se pred desetletji na podiplomskem študiju znašla ne samo v univerzitetnem seminarju imenitnih praških jezikoslovcev profesorjev Havránka, Jedličke, Horálka, Hausenblasa in drugih, ampak tudi v slovarski delavnici *Ústava pro jazyk český*, kjer se je približno hkrati s SSKJ snoval tudi štirizvezkovni slovar knjižne češčine. V polni meri sem šele kasneje spoznala, v kako odlični slovarski šoli sem bila, predvsem pa, s kako odličnimi ljudmi sem se imela priložnost srečati. Oboje je v veliki meri zaznamoval dr. Filipec – ne samo kot predstojnik leksikološke sekcije Inštituta za češki jezik, se pravi že po svoji funkciji središčni strokovnjak leksikolog, ampak tudi kot spodbuden in prijeten človek. – Veliko strokovno koristnih in človeško prijaznih stikov se je stkalo med obema jezikoslovnima inštitutoma – praškim in ljubljanskim – v 60-ih in 70-ih letih, se pravi v najustvarjalnejšem obdobju slovenskega slovarstva. Tudi v to praško okolje segajo korenine SSKJ-ja – poleg Pleteršnikovega doslej najverodostojnejšega slovenskega slovarskega dela.

Ada Vidovič Muha
Filozofska fakulteta v Ljubljani